

ÚJ VILÁG SZÜLETETT

Új világ született, 1914–1922. Főkurátor: SCHMIDT Mária
Első Világháborús Centenárium Emlékbizottság,
Budapest, Várkert Bazár, 2015–2018.

Az I. világháború példátlan kataklizmája a „20. század öskatasztrófája” (George F. Kennan) és a múlt század „legnagyobb őrülete” (Alexandr Szolzsenyicin) volt, s egyben az a globális konfliktus, amelyről így fogalmazott Erik von Kuehnelt-Leddihn: „Az átlagember számára minden probléma a II. világháborúval kezdődött. A tájékozottabbak szerint az elsővel.” Közép- és Kelet-Európa, valamint a Közel-Kelet határai, az Amerikai Egyesült Államok világhegemóniája, a kommunizmus kísértése, Európa elbizonytalanodása és az iszlámizmus térnyerése, de számos – katonai alkalmazásból vagy pusztán szükségszerűségből származó – technológiai vívmány (például: vegyi fegyver, harckocsi, vadászgép, anyahajó, drón, zipzár, plasztikai sebészet, papírsebkendő, karóra, teafilter, vegetáriánus étrend) egyaránt az 1914 és 1918 közötti Nagy Háborúnak és következményeinek köszönhető. Amint az is, hogy az 1919 és 1939 közötti „húszéves fegyverszünet” – amint Ferdinand Foch marsall a versailles-i békét profetikusán elnevezte – után ugyanazon szereplőkkel, akik ráadásul csak részben tartoztak más összetételű szövetségi rendszerekhez, mint korábban, folytatódott a világháború. Mindkét világháború, pontosabban a világháború két szakasza aztán a két győztes, vagyis az USA és a Szovjetunió versengésével folytatódott, hogy egybeolvasva az *egyetlen világháború* (1914–1991) harmadik, hidegháborúnak nevezett felvonását jelentse.

A világ számos pontján létrehozott kiállítások messze nem foglalják össze olyan szervesen és holisztikusan, közérthetően és megdöbbentő érzelmi energiákkal az előbbi világtörténeti tanulságot, mint a Várkert Bazárban látható, összesen kétezer négyzetméteres alapterületű *Új világ született, 1914–1922* című tárlat. A legtöbb múzeum ugyanis afféle „fegyverpornót” kínál, leginkább a lövészárokharcokat bemutatva, azok közül is főként a nyugati frontét, pedig keleten háromszor olyan hosszú arcvonal húzódott Észtországtól Romániáig, mint nyugaton Északkelet-Franciaországon és Belgium nyugati részén át. Elég csak a londoni Imperial War Museum vonatkozó tárlatát megnézni és összehasonlítani a budapestivel, hogy a látogató felismerje azt, amit még a 444.hu gonzóújságírója is kénytelen-kelletlen beismer: **ez Magyarország, a régió, sőt**

Európa legmodernebb és legátfogóbb I. világháborús kiállítása. S nemcsak azért, mert a földszinti tárlatban helyet kapott egy valóban bűzölgő senkiföldjemozsár és egy lövészárokszagú lövészárok (a kiállítás ugyanis illatanyagokat is beillesztett az enélkül is bőségesen kihasznált demonstráló eszközökön [érintőképernyő, vitrinek, faliképek, korabeli idézetek stb.] kívül), a fölötté lévő emeleten pedig a korszak összes államférfiját megjelenítő figurális installáció látható, majd következik a harmadik szint, ahol élethű kuliszszakban vonul fel többek között a versailles-i tükörterem, a Népszövetség, az „amerikai évszázad” és egy mozgatható szobor formájában a forradalmak „kalapácsos embere”; hanem méginkább azért, mert a nagyszabású tárlat koncepciójának megalkotója, Schmidt Mária történész, a Terror Háza Múzeum főigazgatója a drámai méretű történeti horizont egészét feltáró, de az oly’ fontos részletekre is mélységében kiterjedő művet alkotott.

Az *Új világ született, 1914–1922* című átfogó tárlat első része 2015 nyarán nyílt meg *Európai testvérháború, 1914–1918*, a következő szakasz pedig 2016 novemberében *A háború urai* alcímmel. A harmadik, ezernégyzetméteres szint, amely akkora, mint az első két emelet alapterülete együttvéve, 2018. november 23. óta látható. Ezzel narratíváját, vizuális kialakítását és történetiségét tekintve egyaránt megkoronázta és betetőzte a kiállítássorozat első két ütemét.

Az első kiállítási szint megtekintése során világossá válik, hogy – Karl Kraus 1918-as kifejezésével élve – „a háború belenőtt a háterszágba”, mely benyomást megerősíti, hogy a tárlatnak tizede szól a tényleges harci cselekményekről, a többi pedig ezek olyan társadalmi, gazdasági és politika hatásairól, amelyek közül több a mai napig velünk van (például a női emancipáció, az állam szerepének növekedése vagy a politikai propaganda). Ennek eredménye volt az is, amit Szerb Antal jelentett ki s a kiállítás egyik termének falán olvasható: „Az amerikai hadüzenet: a reklámnak, a propaganda-művészetnek a rekordteljesítménye [volt].”

A második tárlat sorra veszi azokat a politikai eliteket, akik a „háború uraiként” 1914 és 1918 között a hadviselő feleket vezették. Az unokatestvérek háborújának

(Gyarmati István felvétele)

előestéjén Ferenc József így fogalmazott a kiállítás tanúsága szerint: „Azt fogják mondani rólam: öreg már, nem ért hozzá, és aztán forradalmak törnek ki, és akkor vége lesz mindennek.” A tárlat révén egyértelművé válik az is, hogy nem a német imperializmus okozta a háború kitörését, hanem az, hogy Nagy-Britannia nem tudta fenntartani a kontinens erőegyensúlyát, amely a napóleoni háborúk lezárása (1815) óta viszonylag állandó volt. London berlini kihívója mellett azonban már ekkor megjelent Amerika, amely az I. világháború hosszútávú nyerteseként végül nemcsak Európát (annak nyugati felét), hanem rövidesen a világot is uralni fogja. Az „unipoláris pillanat” (Charles Krauthammer) tehát már Amerika 1917-es háborúba lépésével megkezdődött, azaz nagyon is igaz, amit Carl Schmitt megfogalmazott: „Európa trónfosztásának legnagyobb lépését Versailles-ban tették meg”. S hogy ezt követően fél éven belül a kommunizmus ígérete is megszületett a pétérvári bolsevik puccsal, az csak nyomatékosítja, hogy Európa, amely a római köztársaság alapítása óta a világ ura volt, a nyugati (döntően óceáni) és a keleti (eurázsiai, szárazföldi) periféria geopolitikai és ideológiai satujába szorult az I. világháború utolsó előtti évtől kezdve.

A nemrégiben nyílt harmadik kiállítási szakaszban az 1917 és 1922 közötti események interaktív bemutatása során kiderül: a világháborúval azonos ideig tartott az a társadalmi és politikai válság, ami rákövetkezett. Ez, akárcsak a megelőző két tárlat is, nemcsak magyar, de összeurópai viszonylatban is visszatekint száz év távlatából a nagy katasztrófára, és a háborút követő – már a korban is használhatatlan – győztes-narratívák helyett új szempontok alapján mutatja be az egész 20. századot meghatározó tragikus eseményt. Itt kap választ a láto-

gató a már az előző két szakaszban is feltett kérdésekre, amelyek rendre azt erősítik meg, hogy a világháború a harci cselekmények tekintetében, de a háborút követő új világrend kialakulása szempontjából sem ért véget 1918 novemberében. Ugyanis egy Nagy Háború helyett több „kisháború”, frontok mögötti „szent egység” (*Burgfrieden*, *Union sacrée*) helyett európai polgárháború formájában folytatódott a küzdelem. Ha Carl von Clausewitz szerint „a háború a politika folytatása más eszközökkel”, akkor az, ami 1917–18-tól kezdetét vette, nem más volt, mint a háború folytatása más eszközökkel. Az új műsorhoz új emberek kellettek: Leninnel elkezdődik a „diktátorok kora” (Jacques Bainville), a több száz éves birodalmak helyén köztársaságok tucatjai alakulnak, Európa pedig 1848/49 után hetven évvel a nemzeti forradalmak újabb hullámát éli át. A kiállítás jelentős hányadát Magyarország 1918 és 1920 közötti hányattatásainak feldolgozása teszi ki, amely ezzel a megnyugtató sorral végződik: „Lenni és művelődni, vagy nem lenni” (gróf Klebelsberg Kuno).

Richard Aldington angol költő megfogalmazását nagy méretben olvashatjuk a harmadik kiállítási szint lépcsőfordulójában: „Ami háború előtti, az őstörténetnek tűnik.” S valóban, a kor emberének úgy tűnt, hogy legkétségkívül így is volt. A válságkorszak végén az új nemzetközi struktúra alapvonalai is kialakultak, amelyeket a tengereken és a Távols-Keleten az 1922-es washingtoni konferencia, a Közel-Keleten pedig az 1923-as lousanne-i béke körvonalazott. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió a világ addigi európai értelmezésének véget vetettek a maguk imperiális univerzalizmusával: a wilsonizmussal és a leninizmussal – új világ született.